

СУЧАСНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗМІНИ ЯК ЧИННИК КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Шевченко М. І. кандидат культурології

Україна, м. Київ, Київський національний університет культури і мистецтв, викладач

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/01062018/5649

ARTICLE INFO

Received 08 May 2018

Accepted 26 May 2018

Published 01 June 2018

KEYWORDS

social and cultural changes,
cultural policy,
globalization,
antiglobalization,
values,
Ukraine

ABSTRACT

This article analyzes the conceptual problems arising under the influence of social and cultural changes within the Ukrainian state's cultural policy. The article shows the issues of cultural policy and social and cultural transformations to belong to interdisciplinary studies and not to be solved within a narrow direction or a separate science. The values question plays a key role in building a free and really independent Ukrainian state. Studies of the Ukrainian society's social and cultural transformations should integrate into in all-European discourse, since having chosen the European vector of development Ukraine has got on the way of its modernization under the laws of thought. It is proved that the Ukrainian state's cultural policy should take into account social and cultural changes – globalization and antiglobalization, value and semantic breakage, post-Soviet and post-colonial situations.

© 2018 The Author.

Соціокультурні трансформації, які відбуваються в сучасному глобалізованому світі зачіпають практично всі сфери життя людства. Радикально змінюється способи комунікації і виробництва, використання ресурсів і їх перерозподіл. В екзистенціальному плані життєвий світ стає тіснішим, зникають останні бар'єри і межі між людьми, країнами, регіонами. Одночасно зростає відчуття невпевненості у майбутньому, непередбачуваність процесів глобалізації та антиглобалізації і навіть очікування майбутньої есхатології людства. М. Фазерстоун та С. Леш вважають, що «глобалізацію не можна більше розглядати як теорію що виникає, про неї вже можна говорити як про «виниклу» [11, с. 17].

У цих умовах зростає тиск на національні держави, які з одного боку виявились «непотрібними» і були усунуті від багатьох суспільних процесів, а з іншого – у багатьох людей посилилось бажання отримати захист від держави у дусі «welfarestate». Особливо такі патерналістичні очікування характерні для українців, які водночас традиційно ненавидять державу і її очільників (Президента, депутатів, урядовців), і продовжують очікувати саме від них вирішення своїх проблем. Тому дискусія щодо зростання чи зниження ролі держави в житті суспільства незавершена, вона триватиме ще довго. Наразі ж держава все ще залишається потужним фактором суспільного розвитку, особливо в українській ситуації.

Зрозуміло, що безліч проблем суспільного розвитку вимагають багатопрофільних міждисциплінарних досліджень. У цій статті ми ставимо за мету з'ясування концептуальних проблем, які виникають під впливом соціокультурних змін в культурній політиці української держави.

Проблеми соціокультурних трансформацій традиційно привертають до себе увагу багатьох вчених. Серед зарубіжних дослідників окремо варто назвати З. Баумана, Е. Гіденса, У. Бека, Ж. Дерріду, М. Фазерстоуна та ін. Щодо вітчизняних авторів, які прямо чи опосередковано займаються проблемою соціокультурних трансформацій у зв'язку з культурною політикою то їх дуже багато – В. Андрущенко, Е. Афонін, Г. Гараніна, Є. Борінштейн, С. Кримський, В. Нанівська, В. Співак та ін.

Насамперед слід зауважити, що проблеми культурної політики та соціокультурних трансформацій належать до міждисциплінарних і не можуть бути вирішені у межах вузького напрямку чи окремої науки. Серед багатьох підходів, які ми знаходимо у сучасній літературі. Особливо плідним, на нашу думку, є підхід соціальної філософії. «В українській соціальній філософії формуються контури нової галузі знань – соціокультурної трансформації, важливішими напрямками якої у застосуванні до українського суспільства є:

- вивчення сутності соціокультурних змін в перехідний період;

- визначення закономірностей соціокультурної трансформації українського суспільства;
- розробка і визначення специфіки соціокультурної реальності в Україні і її основних характеристик;
- дослідження особливостей модернізації і постмодернізації в окремих сферах соціально- культурного життя;
- визначення характеру і специфіки соціокультурної трансформації в регіонах;
- розробка шляхів регулювання соціокультурних трансформаційних процесів, в тому числі засобами культурної політики» [4, с. 12].

Характеризуючи специфічні риси соціокультурних трансформацій варто зазначити, що це питання маловивчене і потребує подальшої розробки. Рівень досліджень недостатній порівняно з практичними змінами, які відбуваються в самому суспільстві. «Загальною характеристикою дослідження особливостей соціокультурної трансформації в Україні є нерівномірність розробки її проблематики, яка проявилась у значних емпіричних дослідженнях окремих сфер нової соціокультурної реальності і відставанні від них розробки теорії і методології, специфіки соціокультурних підходів, що негативно позначається на загальному рівні проведених досліджень» [4, с. 15].

Тим не менше, є підстави стверджувати що особливості соціокультурної ситуації в сучасній Україні полягають насамперед у відсутності єдиного вектору цих змін. Якщо у більшості країн Європи суспільні трансформації мають прогресивний характер, є керованими, або принаймні прогнозованими, то в Україні ні про який сталий розвиток не може бути й мови. Зміни відбуваються хаотично, непослідовно, без будь-якої більш-менш чіткої стратегії, а тим паче тактики. Цю думку підтверджує і Є. Борінштейн, який зазначає, що «особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства полягають не в перетворенні (це характерно для всього світового співтовариства в цілому), а в тому, що ця трансформація проходить на диво «високоактивно». Причому, на відміну від світової системи, соціокультурні зміни в Україні проходять вкрай нестабільно, коли стан українського суспільства, як і його ціннісного змісту, близький до хаотичного. Тому ні про яку ціннісно-орієнтаційну єдність не може бути й мови» [4, с. 15].

В умовах, коли соціокультурні зміни відбуваються безсистемно, страждає насамперед людина, громадянин України. За масштабністю процесів інтеграції чи дезінтеграції, за сухою економічною статистикою губиться жива людина з її потребами, сподіваннями і мріями. Ми солідарні з думкою науковців, що «сама людина-громадянин має стати в центрі сучасної політики Української держави – як головна її цінність, найбільше багатство країни. Максимально повне розкриття та використання її потенціалу, досягнення кожною людиною сили, досконалості та щастя повинно стати основною метою діяльності органів державної влади» [1, с. 27]. Однак ця мета протягом усіх років незалежності залишається не експлікованою. Фактично конституційні норми про верховенство людини, про соціальний і справедливий характер держави є порожньою декларацією, яка далека від реальності.

Україна не є «островом» у сучасному глобалізованому світі. Сучасні дослідники слушно пишуть, що «ми живемо в світі перемін, які зачіпають фактично все щоб ми не робили» [6, с. 23]. В той же час У. Бек вважає, що «Глобальну культуру» слід розглядати не статично, а тільки як випадковий і діалектичний процес (незведених до зовні однозначної логіки капіталу в рамках економічної науки) – за зразком «глокалізації», який дозволяє сприймати і розшифровувати суперечливі елементи в їх єдності» [3, с. 87].

Українська культура потрапила під вплив глобалізації у той час, коли не була готова до цього виклику. «Процес глобалізації впливає і змінює всі інститути і сфери діяльності людини, причому такі зміни відбуваються несинхронно. Він характеризується розвитком протилежних тенденцій універсалізації і диференціації, однополярності й багатополярності, зіткнень і примирень, інтеграції і дезінтеграції, суверенізації і десоверенізації тощо. Прояви такої дихотомії зумовлені перехідним станом глобалізації від неоліберального типу (лінійна глобалізація) до нового, вищого за своїм потенціалом типу розвитку, синергетичного (нелінійна глобалізація). В умовах розвитку нелінійної глобалізації лише системно-синергетичний підхід у дослідженні складних глобалізаційних процесів може розкрити їх сутність та системні зв'язки, чіткіше виокремити переваги і скористатися можливостями глобалізації. Насамперед це сприяє усвідомленню того, що глобальним є не лише світ, а й людина» [9, с. 26-27].

Ж. Дерріда підкреслював необхідність інтелектуального колективного контролю над процесами глобалізації, що «звільняє саму себе від своїх власних коренів чи історичних, географічних, національно-державних обмежень і, в той же час, що поза всякою прихильністю (а прихильність є акт віри) найкращим чином зберігає пам'ять про цю спадщину і бореться проти проявів нерівності і гегемонії, гомо-гегемонізації» [7, с. 130].

Варто підкреслити, що поряд із глобалізацією існує і антиглобалізація. Як пишуть дослідники, «соціальне явище глобалізації виявляється дедалі яскравіше в усіх сферах людського мислення – від буденного до загальноціннісного. Те, що раніше здавалося близьким чи далеким, тепер існує у рівній «середній віддаленості» від розуміння особистості. Поняття Іншого та Чужого набуває радикально інших кольорів, адже поряд із явищем революційної інтеграції з'являється і контрреволюційна опозиція» [10, с. 7].

В. Нанівська слушно вважає: «Після того, як Україна здобула незалежність 1991 року, «десовєтизація» принесла радикальні зміни: було відновлено право приватної власності, від однопартійної політичної системи перейшли до багатопартійної, владу було поділено на законодавчу, виконавчу та судову гілки, сформувалися нові суспільні класи: політичні партії, що змагалися між собою, конкурентні приватні підприємства, самоврядні спільноти, групи громадянського суспільства. Не змінилися з радянських часів лише «державне управління» та «державна служба» – навіть назви залишилися ті самі. Тоталітарний політичний контроль за державним урядуванням було знищено, але що таке демократична система контролю, українські державні органи досі не знають. Ця прогалина призвела до небезпечної відсутності контролю та безкарності влади, яка має ключі до всіх національних багатств: бюджету, природних ресурсів, підприємницького середовища. Лобіювання рішень уряду політиками та бізнесменами без жодних правил і обмежень, тоталітарних чи демократичних, стало бездонним джерелом корупції» [8, с. 2].

Ці міркування доводять, що тотальна корупція – це ще одна вага риса сучасних соціокультурних змін української дійсності. Після послаблення тоталітарного контролю за всіма сферами, включно із культурою, наукою і освітою, у цих галузях (як і в інших) посилюються негативні явища – корупція, непотизм, імітація тощо. Відсутність єдиних «правил гри» призвело до тотального зубожіння українців і, як наслідок, зниження культурного рівня мас. Проблеми соціально-економічного розвитку негативно вплинули на рівень доступу переважної більшості населення нашої країни до класичного і сучасного мистецтва, музеїв, галерей тощо. І справа не лише у вартості доступу до культурних об'єктів, насправді однією з ключових причин стала зміна ціннісних мотивацій у бік матеріального виживання, коли для культурного розвитку не залишалось місця. Тому ми підтримуємо думку, що «серед найголовніших суспільних цінностей духовного відродження України можна назвати повне очищення від корупції, створення таких «правил гри» у вигляді сталої законодавчої бази, що сприяє детінізації та швидкому розвитку виробництва. Серед таких цінностей – підкріплене дієвими механізмами право простої людини на захист від адміністративного свавілля та маніпулювання» [1, с. 27].

З іншого боку українське суспільство не має замикатися на проблемах минулого, на постійному поверненні до старих цінностей. Утвердження нового конкурентного українського соціуму пов'язане з оновленням культурної політики не лише за змістом, але й за формою. Не доцільно поширювати нову українську культуру старими радянськими методами і формами. Заміна червоного прапора на жовто-синій, заміна назв вулиць і міст – це лише перший крок, його одного не достатньо для повноцінного розвитку України і її культури. «Процеси трансформації вимагають нового економічного, політичного, правового мислення, уміння діяти в умовах і обставинах, які постійно змінюються. Суспільство має сприйняти нові цінності, долаючи консервативний погляд на певні соціальні явища. Утвердження нових цінностей має відбуватися через усвідомлення кожним індивідом необхідності соціальних змін. Відтак сьогодні в Україні кожний громадянин задається питанням, що є ідеєю, духом, цінністю нашого народу, в ім'я чого живе людина, які цінності обирає, яким є ступінь її свободи. Особливо хвилює ця проблема людей старшого покоління, які жили і дорожили цінностями, котрі нині часто піддаються сумніву. Відтак постає питання, а чи потрібно всі без винятку цінності замінювати на інші?» [5, с. 58].

На нашу думку, усі цінності змінювати не варто, бо повна втрата коріння не призводить до розвитку, скоріше навпаки – до деградації. Питання цінностей є ключовим, якщо ми хочемо побудувати вільну і справді незалежну українську державу. Фронт боротьби на Україну пролягає не стільки в холодних окопах, скільки в думках і серцях наших громадян. Кожен

українець має усвідомити свою відповідальність за подальший розвиток «проекту Україна», без цього сподіватися на допомогу інших країн не варто. У зв'язку з цим виникає питання на чому варто сконцентрувати зусилля в першу чергу. Деякі аналітики висувують думку, що, можливо, потрібно спочатку виграти війну, потім розвинути економіку і лише потім опікуватися культурою. Ця позиція вкрай суперечлива, адже безпека, розвиток економіки та культура тісно переплетені, розвиваються синхронно. Іманентною ознакою кожного успішного суспільства є високий культурний рівень його членів. Лише через розвиток гетерогенних культурних кластерів в різних регіонах є перспектива об'єднання України в єдиний соціальний організм. Без такого розвитку про це не може бути й мови.

Як зазначає Г. Гагаріна, «першочергові завдання – соціально-економічні, а за ними важливими постають завдання врегулювання національних, культурних, мовних, освітянських проблем. Проголошені ідеали, ліберальні цінності – свобода особи, дотримання законів, демократія, плюралізм мають стати реаліями повсякдення. Лише в такому випадку можна очікувати позитивних змін у суспільстві, формування нових ціннісних орієнтирів» [5, с. 58]. Це в цілому вірна думка, але соціально-економічні завдання неможливо виконати без імплементації ціннісних засад про які пише авторка – свобода, законність, демократичність та інших. Саме тому ми хочемо уточнити, що всі ці завдання мають реалізовуватись синхронно. Адже культура є основою існування будь-якого високо розвинутого суспільства, а економіка є лише однією із систем забезпечення його функціонування.

Соціокультурне середовище залежить від політичної, економічної та культурної ситуації у певному суспільстві у певну історичну епоху. Це може бути означене як певний «дух епохи», який є філософським узагальненням усіх актуальних соціальних процесів. Варто відзначити, що ці процеси розгортаються нелінійно, оскільки суспільство є відкритою нерівноважною системою. Звідси випливає важливий наслідок, що різновекторність соціальних страт є історично закономірним явищем, яке в zasadничує динаміку трансформацій усього суспільства. Це необхідно враховувати при розробці стратегій культурної політики в Україні. «Різноспрямованість соціокультурних змін у трансформаційному суспільстві породжує поліваріантність соціальних результатів, поле багатьох можливих виборів. При такому неусталеному конгломераті соціальних процесів трансформується саме соціокультурне середовище, як і сама соціокультурна ситуація, в яку воно попадає, що породжує в історично короткий період цілу низку соціокультурних неусталених реальностей відносно різних динамічних за своєю структурою і змістом, які породжують нові можливості вибору і розвитку» [4, с. 15].

Висновки. Дослідження соціокультурних трансформацій українського суспільства мають включались у загальноєвропейський дискурс, адже обравши європейський вектор розвитку Україна стала на шлях модернізації за законами розуму. Відомо, що ключовою ідеєю в Європі є раціональність у всіх сферах. Відтак, культурна політика теж має бути раціоналізована, що означає відхід від питомо української сентиментальності у напрямі прагматизації. «Основний напрям роботи у дослідженні соціокультурних трансформаційних змін зосереджується на модернізації і постмодернізації як тих основних процесах, які визначають напрям змін. Характер іноді парадоксальних соціокультурних трансформаційних змін визначається нерідко неочевидними причинами, а тому нові підходи в сучасній соціальній філософії спрямовані на пошук латентних структур, а часто навіть таких, які суперечать прийнятим нормам, але поступово формують нову систему етичних вимог спочатку окремої групи, а потім і загалу» [4, с. 15].

На сучасному етапі Україна переживає складний період ціннісного зламу, що є суттєвою ознакою кризи, яка поширюється на всі сфери включно з культурною політикою. У рамках цього процесу є дуже важливе питання, яке полягає у тому чи розуміють це українці і чи готові брати на себе відповідальність за українську культуру. Чи існують у суспільстві лідери, які здатні піднятися над власними інтересами і подбати про неї, не очікуючи що держава все зробить сама. Ми солідарні з думкою, що «українське суспільство розчарувалось у радянських цінностях, відтак посилився інтерес до західних, ліберальних цінностей. Але з часом почало спостерігатися розчарування й у них. Надмірний лібертаризм (надлишок свободи), як з'ясувалося, негативно впливає на становлення ціннісно-нормативної єдності суспільства, розвиток демократії. Звичайно, особиста свобода, соціальна мобільність – цінності незаперечні. Та фінансова малоспроможність, безробіття, необхідність боротися за просте виживання обмежують свободу індивіда» [5, с. 58]. Таким чином, культурна політика

української держави має враховувати соціокультурні зміни – глобалізацію та антиглобалізацію, ціннісно-смысловий злам, пострадянську та постколоніальну ситуацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афонін Е. А. Закономірності та особливості суспільно-трансформаційних процесів в Україні / Афонін Е. А., Суший О. В., Усаченко Л. М. // Український соціум. – 2011. – №. 4. – С. 7-30.
2. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман; [Пер. с англ. Коробочкина М.] – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с.
3. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / У. Бек [Пер. с нем. А. Григорьева]; – М., 2000. – 358 с.
4. Борінштейн Є. Р. Розробка теорії соціокультурної трансформації у вітчизняній та зарубіжній науці: точка зору соціальної філософії / Є. Р. Борінштейн // Вісник СевНТУ. Сер.: Філософія. – 2013. – №. 141. – С. 12-16.
5. Гараніна Г. Соціальна трансформація та зміна ціннісних орієнтацій / Г. Гараніна // Соціальна психологія. – 2009. – №. 1. – С. 54-59.
6. Гиденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гиденс [пер. с англ. Е. Коробочкина]; - М.: «Весьмир», 2004. – 120 с.
7. Деррида Ж. Глобализация. Мир. Космополитизм / Ж. Деррида // «Космополис». – 2004. – № 2 (8). – С. 125-140.
8. Нанівська В. Запровадження європейських стандартів демократичного врядування – єдиний шлях до "десоветизації" державного управління в Україні [Електронний ресурс] / В. Нанівська // Європейські стандарти. – 2010. – № 4. – С. 2. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/55/20/EF_4_2010_UKR.pdf
9. Співак В. М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації / В. М. Співак // Автореферат дис... доктора політ. наук (23.00.02 – політичні інститути та процеси). – Київ, 2011. – 37 с.
10. Терепищій С. О. Сучасні освітні ландшафти / С. О. Терепищій. – К.: «Фенікс», 2016. – 309 с.
11. Фезерстоун М. Глобальні модерності / Фезерстоун М., Леш С., Робертсон Р. – К.: «Ніка-Центр», 2008. – 400 с.